

Alexandru Mares

## CÂND S-A TIPĂRIT PRIMA CARTE ÎN BUCUREȘTI?

1. În *Bibliografia cărții bucureștene de la origini și până în prezent. 1494–2006*, lucrare recent apărută și alcătuită de Florin Rotaru<sup>1</sup>, aflăm incluse câteva cărți slavone apărute la Cetinje cu sprijinul voievodului muntenegrean Ćurĝ Crnoiević: *Octoih* (partea I și partea a II-a; 1494)<sup>2</sup>, *Psaltire* (1495)<sup>3</sup>, *Molitvenic* (1496)<sup>4</sup>, *Tetraevanghel* (1496)<sup>5</sup> și *Triod înflorit* (1496)<sup>6</sup>. Autorul ne încredințează că tipăriturile respective aparțin „în primul rând, bibliografiei românești vechi și în al doilea rând bibliografiei cărții bucureștene”<sup>7</sup>, motivarea selectării lor constând în originea românească a dinastiei Crnoiević<sup>8</sup>. În sprijinul acestei aserțiuni se invocă părerea exprimată de Constantin Jireček și Nicolae Iorga, potrivit căreia statul muntenegrean a fost creat de dinastia românească a familiei Balșa<sup>9</sup> (menționăm că, în opinia lui Florin Rotaru, Ștefan Crnoiević, bunicul lui Ćurĝ Crnoiević, ar fi fost fiul lui Stracimir Balșa)<sup>10</sup>. Mai mult decât atât, numele Crnoiević „reprezintă o simplă traducere în limba sârbă a numelui *Negru*, devenit supranumele dinastiei Balșa. În acest context, se poate accepta pentru această dinastie denumirea de *Balșa-Negru* sau în traducere sârbă *Balșa-Cernoievici*”<sup>11</sup>.

Includerea tipăriturilor slavone apărute sub patronajul voievodului muntenegrean într-o bibliografie rezervată cărții bucureștene surprinde desigur pe orice cunoscător al vechii cărți românești. După cum vom arăta în continuare, opțiunea lui Florin Rotaru, care devansează apariția tiparului bucureștean cu aproape două secole față de data ce ne era cunoscută până acum (1678), este lipsită de un suport factual real.

<sup>1</sup> București, vol. I–IV, 2007.

<sup>2</sup> Florin Rotaru, *op. cit.*, vol. III, p. 109.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 164.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 77.

<sup>5</sup> *Ibidem*, vol. IV, p. 113.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 119.

<sup>7</sup> *Ibidem*, vol. I, p. 9.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 9–11.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 9.

<sup>10</sup> El urmează în această privință, fără a-l menționa însă, pe E. Moton, *Histoire du Monténégro*, Paris, 1881, p. 103, din lucrarea căruia preia și forma deformată *Skatimir* a numelui *Stracimir*.

<sup>11</sup> Florin Rotaru, *op. cit.*, p. 9–10.

2. Trecând peste faptul că filiația adoptată (Ștefan Crnoiević, fiu al lui Stracimir Balša) nu este sigură<sup>12</sup>, după cum nu este certă nici derivarea numelui Crnoiević din porecla lui Stracimir Balša (*Crnoie*)<sup>13</sup>, ne vom opri asupra așa-zisei origini românești a familiei Balša din Zenta (Muntenegru). Istoricul Constantin Jireček, invocat de Florin Rotaru, nu a exprimat o asemenea opinie, el rezumându-se să susțină că numele Balša apare numai în Serbia și Moldova, nume care, deși are un sufix slav (-*ša*), nu este de origine slavă și pe care îl găsim atestat încă de demult la românii din Serbia<sup>14</sup>. Pornind de la constatarea din urmă, Nicolae Iorga a afirmat, evident în mod greșit, că Jireček ar fi recunoscut că numele Balša este românesc, extrăgând de aici încheierea referitoare la originea românească a familiei purtătoare a acestui nume din Zenta<sup>15</sup>. Inconsistența ipotezei lui Nicolae Iorga a fost evidențiată încă din 1916 de Al. Philippide<sup>16</sup>. Cu același prilej, lingvistul ieșean considera numele Balša „o formațiune sârbească prin sufixul -*ša* de la *Bal*”, radical care trebuia pus în legătură cu alb. *bal*, *bala* „frunte”<sup>17</sup>. Mai aproape de adevăr pare însă explicația lui Fr. Miklosich<sup>18</sup>, împărtășită printre alții și de N. Drăganu, potrivit căreia atât radicalul, cât și sufixul sunt slave<sup>19</sup>. Lăsând deoparte aspectul etimologic, merită să reținem faptul că, în afara dinastiei din Zenta, numele *Balša* (uneori în forma Baoša, cu transformarea lui *l* în *o*) a mai fost înregistrat la persoane aparținând unor familii nobile din Dalmația<sup>20</sup>, Bosnia și Herțegovina<sup>21</sup>, care firește nu erau românești.

Din cele expuse reiese limpede lipsa oricărui indiciu privind originea românească a dinastiei Balša-Crnoiević. Ne întrebăm, de altfel, ce relevanță ar fi avut o asemenea origine pentru atribuirea cărților imprimare la Cetinje (1494–1496) spațiului cultural românesc, în general, și celui cultural bucureștean, în

<sup>12</sup> Vezi Spiridon Gropčević, *Le Monténégro et les monténégrins*, Paris, 1877, p. 2.

<sup>13</sup> Unul dintre primii membri ai familiei Crnoiević, pe nume Radić, este pomenit într-un document latin din 1392 ca „Radiz de Čermue (s.n., Al. Mareş), dominus Zente et Budve” (Djuro Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, I–III, Graz, 1962, p. 453), iar un râu denumit *Crnoiević* a fost înregistrat în Muntenegru (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umetnosti*, Dio I, A-Češula, Zagreb, 1880–1882, p. 845).

<sup>14</sup> *Geschichte der Serben*, I, Gotha, 1911, p. 424.

<sup>15</sup> *Notes d'un historien relatives aux événements des Balkans*, în „Bulletin de la section historique”, I-ère année, 1913, nr. 2, p. 93; idem, *Sârbi, bulgari și români în Peninsula Balcanică în Evul Mediu*, în „Analele Academiei Române, Seria II, Tom. XXXVIII, Memoriile Secțiunii Istorice”, 1915, p. 113.

<sup>16</sup> *Prejudiții*, în „Viață românească”, XLI, anul XI, 1916, p. 67.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 66.

<sup>18</sup> *Die Bildung der slavischen Personennamen*, în „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften”, Philosophisch-Historische Classe, Zenthen Band, 1860, p. 245.

<sup>19</sup> *Numele proprii cu sufixul -ša*, Cluj, 1933, p. 14.

<sup>20</sup> C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalantiens während des Mittelalters*, Wien, III, 1904, p. 4–5.

<sup>21</sup> Djuro Daničić, *op. cit.*, p. 24.

particular? Evident niciuna, căci nu vedem cum un patronaj românesc exercitat asupra unei tipografii muntenegrene ar fi trebuit să aibă în mod obligatoriu un punct de iradiere situat în București. „Interferența culturală Cetinje-București”, considerată de Florin Rotaru „o componentă definitorie a matricei noastre culturale”<sup>22</sup>, se dovedește în cele din urmă a avea consistența unui balon de săpun.

3. În aceeași bibliografie aflăm incluse și două dintre cărțile slavone tipărite de Macarie: *Liturghierul* (1508)<sup>23</sup> și *Octoiul* (1510)<sup>24</sup>. După cum este bine știut, aceste tipăriri sunt lipsite de indicarea locului imprimării, fapt care a făcut ca până în prezent localizarea lor să fie atribuită mai multor centre culturale din țară (Mănăstirea Bistrița, Târgoviște, Mănăstirea Dealu, Mănăstirea Snagov) și chiar unuia din străinătate (Venetia)<sup>25</sup>. Propunând Mănăstirea Snagov ca loc în care a ființat tiparnița lui Macarie, Florin Rotaru îmbrățișează una dintre soluțiile de localizare propuse de P. P. Panaitescu în 1939<sup>26</sup>, pe care însă istoricul a abandonat-o mai târziu<sup>27</sup>. Chiar dacă acordăm credit acestei localizări, tot nu putem întrezări motivele pentru care tipăriturile macariene au fost incluse în bibliografia citată, câtă vreme, atât în trecut, cât și în prezent, Mănăstirea Snagov și Bucureștiul au fost și au rămas două localități distincte.

4. Între lucrările bucureștene cuprinse în lucrarea lui Florin Rotaru figurează și *Tetraevanghelul* slavon tipărit în 1582 de ieromonahul Lavrentie la Mănăstirea Plumbuita<sup>28</sup>. Este vorba în realitate de ediția a II-a a acestei cărți; prima s-a tipărit în cca 1574, aceluiași tipograf aparținându-i și o *Psaltire* slavonă, imprimată în intervalul 1570–1575<sup>29</sup>. Și de această dată soluția adoptată de autor se dovedește greșită, în epilogul *Tetraevanghelului* respectiv menționându-se fără echivoc că activitatea tipografică s-a desfășurat în Mănăstirea Plumbuita, situată „aproape de București, pe apa Colentinei” (**БѢЗЪ ГА БУКРЕВ РАВЕКДЕТИНА**)<sup>30</sup>. Prin urmare, la sfârșitul secolului al XVI-lea, mănăstirea precitată se afla în afara zidurilor capitalei Țării Românești.

<sup>22</sup> Florin Rotaru, *op. cit.*, vol. I, p. 13.

<sup>23</sup> *Ibidem*, vol. III, p. 43.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 109. Nu apare menționat, în schimb, *Tetraevanghelul* din 1512; vezi Florin Rotaru, *op. cit.*, vol. IV, p. 113.

<sup>25</sup> Vezi prezentarea acestor ipoteze în *Liturghierul lui Macarie*, cu un studiu introductiv de P. P. Panaitescu și un indice de Angela și Alexandru Duțu, [București, 1961], p. XLVII–LIII.

<sup>26</sup> *Octoiul lui Macarie (1510) și originea tipografiei în Țara Românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LVII, 1939, nr. 9–10, p. 545–546.

<sup>27</sup> *Liturghierul lui Macarie* (ed. P. P. Panaitescu), p. LII–LIII.

<sup>28</sup> Florin Rotaru, *op. cit.*, p. 113.

<sup>29</sup> Pentru cărțile acestui tipograf, vezi articolele noastre *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea: tipăriturile ieromonahului Lavrentie*, în SCL, XXI, 1970, nr. 6, p. 645–667, *Activitatea tipografică a ieromonahului Lavrentie în lumina unor noi informații*, în LR, XXI, 1972, nr. 4, p. 307–315, *Despre data primei ediții a Tetraevanghelului slavon al lui Lavrentie*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 4, p. 443–447.

<sup>30</sup> Petăr Atanasov, *Четиревангелоравекдетина* (Среднобългарски паметник от XVI в.) în „Славянска литература”, София, 1971, p. 416 și p. 437 (facsimilul epilogului).

5. În urma acestor precizări, rezultă foarte clar că prima carte tipărită în București rămâne în continuare *Cheia înțelesului*, apărută în 1678. Aceasta este, de fapt, data reală care ar fi trebuit să figureze în titlul bibliografiei examinate.

#### WHEN WAS THE FIRST BOOK PRINTED IN BUCHAREST?

(Abstract)

The Slavonic books printed at Cetinje (1494–1496), as well as those printed by Macarie (1508–1512) and Lavrentie (1582), which Florin Rotaru includes in the recently published *Bibliography of the Bucharest Book*, do not belong to the cultural space of Bucharest. Attributing them to some printing houses in Bucharest is a hypothesis lacking documentary evidence. The oldest book printed in Bucharest still remains *Cheia înțelesului* (1678).

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”  
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

**Manuela Neculai-Stănică**

#### CARACTERISTICI LINGVISTICE ALE TEXTELOR BIBLICE ROMÂNEȘTI ACTUALE, DE RIT APUSEAN

1. Preocupările lingviștilor interesați de variantele limbii române literare au vizat cu precădere, până în acest moment, textele religioase ortodoxe (biblice sau de tipic bisericesc) tipărite în spațiul românesc<sup>1</sup>. Cercetarea acestor scrieri a pus în

<sup>1</sup> Dintre lucrările relativ recente amintim: Lidia Sfârlea, *Contribuții la delimitarea stilurilor literare românești*, în „Studii de limbă literară și filologie”, vol. II, EARSR, București, 1972, p. 145–206; Gh. Chivu, *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în LR, XLIV, nr. 9–12, București, 1995, p. 445–453; Marcu Mihail Deleanu, *Stilul religios al limbii române literare*, în „Limbă și literatură”, vol. II, 1997, 28–39; Adina Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a „stilului” religios în limba română*, în *Studia în onoare Vasile Frățiță*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005, p. 151–157.